KÖNYVISMERTETÉS.

Petőfi Sándor. Irta *Horváth János.* Budapest, Pallas, 1922. N. 8-r. 597 l.

Nagy lirikusunk jubiláris éve nem indulhatott volna meg méltóbban, mint költészetének e tüzetes fejlődésrajzi jellemzésével. Első munka ez ilyen arányban, és a maga nemében, nemcsak Petőfiről, hanem egyáltalán magyar költőről. E sorok írója nem egyszer utalt arra bíráló bizottságokban és tanszékén, hogy költőinknek szokásos, egy síkra, egy keresztmetszetszerű lapra vetített jellemzésén kívül — a minek természetesen megvan a jogosultsága — szükség volna egy hosszmetszetszerű jellemzésére is, mely az egyéniség egyes vonásait feltünésük sorrendjében és mintegy biologiai megokolásával együtt mutatná be. Riedl szép könyve Arany költői természetrajzát mintegy nyugvó képben, kifejlett arczvonalban, az egymásmellettiség dimensiójában adja. Vörösmartynak van elsőrangú életrajza, kitünő irodalomtörténeti és korrajzi távlattal, alapvető kritikai elemzésekkel, de nincs megírva költészetének belső története és szerves fejlődése; az életrajzíró mintegy kívülről nézve írja le Vörösmarty költészetét, nem a költő lelkiségébe éli bele magát s annak felvevő, feldolgozó, új sejteket létrehozó munkáját, mintegy anyagcseréjét, s ezáltal a költészet tartalmi és formai elemei szerint való kibontakozását tárja elénk. Az aránylag igen terjedelmes, sok ezer számra menő Petőfi-irodalom sokkal gazdagabb életrajzi, mint eszthétikai irányban, s a költői alkotó erő belső története nála is kevés figyelemben részesült. Ha a jelen sorok írója jobban nem örülne egy szép feladat nagyszabású megoldásának, irígyelné a szerzőt azért, hogy ezt a témát mintegy elírta előle.

Horváth könyve Petőfi költészetének ezt a belső történetét adja. Az első kísérletektől kezdve s fejlődési szakaszonként az utolsó versekig haladva mutatja e ritka energiájú szellemnek élmények és hatások, és természetes érés útján való gyarapodását, küzdelmeit, válságait, tisztulását, szóval fejlődését, az élményeknek a művészi ihlet által alkotásokba kristályosodását, s magyarázza meg termésük feltételeiből a költemények sajátosságait, illetőleg jelességeit.

Alig van ismert tényező, melynek közrehatását az illető fejlődési mozzanatok, irányok, korszakok, vagy egy-egy költemény létrejöttének földerítésében figyelmen kívül hagyná. Az összes előmunkálatok ismeretével, érezhető számontartásával, bár pedáns idézgetése nélkül, de a maga kritikáján átszürve és a maga tanulmányainak eredményeivel kiegészítve érté-

kesíti az eddigi megállapítások velejét, jobban mondva, olvasztja bele a maga gondolatmenetébe. Az irodalomtörténeti összehasonlító módszer avatott alkalmazásán kívül egyaránt jeles irodalompsychologiai, eszthétikai, stilisztikai és verstani ismeretekkel van felkészülve, nagy fogékonysággal, biztos ítélettel és ízléssel is megáldva; a formai elem szerepét szerves egységben tudja látni a tartalommal, sőt a conceptióval. És a mi nem utolsó kellék: tősgyökeres magyar lélekkel közeledik a költőhöz.

A mü egyik főeredménye Petőfi költői fejlődése szakaszainak, az eddigieknél részletesebb, okadatolóbb megállapítása, és e fázisok sajátos vonásainak meghatározása.

A fejlődés megindultakor az első zsengékben (1838—42) Petőfi is a hagyomány uralma alatt áll: a lírai anyagban, az érzés színében, a kifejező formában Vörösmarty, és — a mit H. mutat ki először alaposan, bár más is észrevett — Kölcsey lirizmusához alkalmazkodik; egyéni anyag még csak elvétve kerül feldolgozásra, akkor azonban az ihlet kétségtelen jeleivel. De első kísérleteiben is feltetszik a lírai kompoziczió erős érzéke, a biztos vonalvezetés.

Individuális fejlődése akkor indul meg, a mikor észreveszi a maga változatos életének költői érdekességét és lírailag hasznosítható különlegességét, hányatásainak és felsőbb hivatásába vetett hitének drámai küzdelmét, jellemének ellenálló, és conventióval, korlátokkal szembeszálló erélyét. Ettől fogva mintegy művészi élvezetet talál a saját lelki képében, előtérbe kerül költészetében az önarczkép, magának mintázgatása, még pedig a stilizált, bizonyos vonások (hetykeség, «korhelység») túlzásával mintázott önarczkép. Ezzel kapcsolatban kifejlődik nála a lírai szerepjátszás hajlama és tehetsége. Petőfi-szerepet formál magának életadataiból. Játszsza a választott költő-típus szerepét, a mihez bizonyos lírailag ható kedvjelenségek társulnak: humor, szeszély, dévajság, melancholia. Ez a szerepjátszó hajlam érvényesül genreképeiben és kivált népdalaiban, melyek e korbeli fejlődésének tipikus és legkiforrottabb képviselői. Az anyagot e dalokhoz a költő ébredező szerelemvágya szolgáltatja; ez a subjectiv elem egy népi típus szerepébe van átvive, annak a tárgyi formáival egyesül egy szerepjátékká. E kornak elbeszélő költeményei is stílszerepek. A *János vitéz* is egy müköltőnek a népi közönség igényeihez rokonszenvvel és humorral idomuló elbeszélő szerepjátéka. A *Helység kalapácsa* egy mókázó-parodizáló stílszerep. A költő stílusa eredetibb, egyénibb lesz, a kifejezés a gondolat alá rendelődik és a szerephez idomul. Stílusában egy felsőbb, müköltői, és egy népiesebb változat különül el.

1844 végétől új fordulat tünetei jelentkeznek. Ennek lelki rugói ébredező szerelemvágyának forrongásában jelölhetők meg. A szerelemköltői becsvágy tűzi eléje a czélt. Reakczió áll be előző ihletbeli költészetével szemben. A személyesebb lelkiizgalmak lírai kifejezésére törekszik a költő. Távolodik a szerepjátszástól, a dalformától is. De szerelemvágya nem fejlődik reális érzelemmé; mind a három e korbeli szerelmi cziklusa ez érzelem kiélésére csak kísérlet maradt és kudarczczal végződött. A *Szerelem gyötrelmei*ben, a *Cipruslombok*ban, a *Szerelem gyöngyei*ben a való élményt túlozza a költő, illetőleg az ábrándot teszi meg lelkiélménynek. Szerelemköltői

becsvágyát is csalódás éri. Mindez növeli belső elégületlenségét. Költői ereje visszahanyatlott kísérleteinek érzése, a kritika támadásai, Shakespeare tragikus elborulásainak és dúlt kedélyeinek reá akkoriban tett hatása, Byron, Shelley líraisága a *Felhők* pesszimista szerepjátszása felé tereli, érzéseinek túlzásával a világgyülölő szerepét veszi fel. Ez a válságos korszak a szenvedélyes romantika szellemét érezteti, de a költő becsvágya nem elégült ki benne. A *Felhők* típusa volna az egyetlen új műforma, melyet teremtett, a dalformának ez a sarkalatos ellentéte, tagadása. E darabokban és a velök rokon *Őrült*ben bizonyos lappangó genre-jelleget is állapít meg a szerző. A korszak remekei azok a hangulatköltemények, melyek a zajló képzelet és kedély reakciós kifáradásának pihenő, merengő, szelid hangulatát tükrözik, mint legklasszikusabban a *Tündérálom*. Ebben a hangulatlírában egy lépést tesz Petőfi fejlődésének következő fázisa, a lírai személyesség felé.

A *Felhők* válságainak és a tisztulásnak fejlődési jelentőségét különös gonddal tárgyalja a szerző. Természetesen jól látja, hogy a költő e forrongásból nemcsak kigyógyult, hanem annak során tovább is mozdult, hogy hangja megférfiasodott, teljes mellhanggá fejlett, világnézete, jelleme megállapodott, ihlete önállóbb, határozottabb, véglegesebb, személyesebb lett. Két mozzanatban látja szerzőnk a válság pozitiv fejlődési eredményét. Egyik erkölcsi természetü: a költő egy határozott és magasztos életczél tudatára ébred: a világ és az egyén czélján és tökéletlenségein való töprengéseiből megszületik lelkében az apostoli küldetés gondolata, az elszánás: a szabadság eszméjéért küzdeni. Erre ősi ösztönei is voltak, jelleme is ilyen irányban formálódott előbb is, a kor liberális mozgalmai, Béranger költészete, a franczia forradalom emlékei már addig is a szabadság rajongójává jelölték ki; most Shelley hatása ezt a hajlamot eszméletessé teszi. Hazafias lírája is átcsap a hagyományos hangnemből a Széchenyi-féle bírálatos hazafiságba, sőt tovább lendülve az egyetemes politikai szabadság eszméjét hirdeti. A politikai gondolat lesz ettől fogva egyik uralkodó ihlete, és szerzőnk ennek ad fejlődésbeli elsőbbséget a másik főihlettel, a szerelmivel szemben, a mely csakhamar ezután szintén végleges tárgya körül konkretizálódott. A korszak forrongásainak eredménye szorosabban művészi jellegü: a költő személyesebb lírai nyelven és műformában tanult meg szólani. Egyszóval most már mint kész lírai egyéniség várja az élettől az élményeket, hogy önálló formáló készségét az élmények sokszerü változatain teljes eredetisége szerint érvényesíthesse. Ettől fogva anyagán és műformáin rajta van a souverain személyes bélyeg. Ez a kifejlett lírai személyesség kora.

A Júlia-korszakban (1846 szept.—1848 márcz.) a szerelmi ihlet tör előre s egyideig mintegy háttérbe szorítja a politikai gondolat ihletét, mely azonban csakhamar újból előtérbe nyomul és attólfogva a szerelemmel együtt uralkodó lelki elménye és lírai forrása lesz ennek a korszaknak, de mellettük tér nyílik ezután is az egyébféle, ú. n. «szabad ihlet»-eknek, melyek szintén sokkal érettebb művészettel szólalnak meg (genreképek, alakrajzok, tájképek stb.) Szerelmi lírája érezteti először a teljes költői megérés és reálitás jellegét. Régi kedves műformája terén kifejlődik a Petőfi-féle személyes dal; de azután a nagyobb igényü lírai költemény nyomul előre, kivált házasságuk után, s lélekállapotainak mindig egyénien alkalmi műkifejezé-

sévé válik; minden e korbeli szerelmi költeményének egyedi meghatározottsága, mintegy saját arczulata van. A másik ihlet, a politikai, egyelőre csak türelmetlen vágyakozásban, követelésben, aktiv rajongásban, jóslásokban nyilatkozott, de nagy suggestiv erővel és költői hatással. Erre az ihletre az élményi megvalósulás ideje 1848 márcziusában következett el. Ettől fogva a szerelmi líra háttérbe szorult a «szabad» ihletekkel együtt. Politikai lírája ezzel gyakorlativá vált, s az élet hatása alatt magyar szabadságihletté sürüsödött és a nemzeti szolidaritás határai közé illeszkedett. Ez volt költői fejlődésének végső fázisa, a «lírai személyesség második korszaka». Szerzőnk ítélete szerint Petőfi egyénisége elérte az erkölcsi kifejlődés teljességét, de ez nem jelenti azt, mintha költői fejlődésének határaihoz is eljutott volna; ez az erkölcsileg és művészileg kibontakozott egyéniség megtalálta volna a hangot, hogy az életnek minden élményére teljes művészi eredetiséggel reagáljon.

Fejtegetései sürü erdejének bejárása után egy összefoglaló fejezetben maga a szerző segíti az olvasót a fejlődésmenet ez átnézetében. Ugyane fejezet végén van mintegy másfél lapnyi synthesis, egyrészt Petőfi emberi és költői egyéniségének uralkodó jegyeiről, másrészt a költő helyéről költészetünk fejlődésében. E szakasz igen velősen van irva s egyénileg megfogalmazva, az előző 500 lapnyi fejtegetés eredménye gyanánt. Érdemes volna összevetni az eddigi megállapításokkal, melyekkel részben megegyez, de részben el is tér tőlök, megokolása pedig egészen új a megelőző fejtegetések alapján.

Az új átgondolás jellemzi Petőfi költeményeinek elemzését is. Ily elemzésekben rendkívül gazdag ez a könyv, a legnagyobb és legteljesebb magyarázatgyüjtemény Petőfire nézve. Minden nevezetes költemény fejtegetve, értékelve van benne, mindegyik megértetve a maga mintegy biologiai föltételeiből és megvilágítva művészi értéke szerint. A szerzőnek a philologiai apparatus mellett megvan az eszthétikai fogékonysága és kritikai ítélete az értékelésre is, s organikus egységben tudja látni a költemény ihletesirájától fogva a versformáig az egész műalkotást. Ezek a fejtegetések mindig önállóak, tanulságosak, sokszor maguk is művésziek. A szerzőnek ömlenek a gondolatai és a találó vagy jellemző kifejezései, mikor egy-egy költemény elemzésébe belemelegszik, mint az *Egy gondolat bánt engemet* . . ., a *Tündérálom* stb., stb. fejtegetéseiben látni.

Revizió alá vette a szerző a Petőfi mintáira és mestereire vonatkozó megállapításokat is. A mit Béranger, Heine hatásáról mond, az is mind újszerü. Shakespeare hatását P.-re ő vizsgálja meg először tüzetesen. Épúgy Shelley hatását is. Külön nagy és becses mü a Függelék, mely jegyzetes mutatót tartalmaz P. egyes müveihez, különös tekintettel a költőnek olvasmány-ihleteire, az adatoknak hatalmas és szinte váratlan tömegével. E függelék alapján rontott neki egy napilapban egy avatatlan czikkíró Horváthnak. Ha a könyvet magát is lapozta volna (s megértené a szerző fejtegetéseit), bizonyosan nem tanítgatná a szerzőt arra, hogy mit tesz az, egy költőt érteni. Horváth maga is rendkívül gazdagon és finoman húrozott lélek, a ki a nagy lirikus lelkének egészen aetheri rezdüléseit is észreveszi és feltünteti, s mikor P.-t magyarázza, benne is mintegy a költőével párhuzamos lelki folyamat indul meg.

Kritikája is éber és fogékonysága mellett józan. Épen nem elfogult hőse javára; nem hajlandó pl. a *Felhők*ben valami költői és bölcseleti kinyilatkoztatásokat látni. Szinte hűvösebb néhol, mint várnók. A *Szerelem gyöngyeit* szinte alább értékeli a kelleténél, a *Czipruslombok*hoz képest hanyatlást lát bennök, egyhangúságukat és azonos versformájukat kifogásolja, a nélkül, hogy rámutatna legalább a költő subjectiv czéljára, a mit az állandó versformával szem előtt tartott.

Egyáltalán a könyv tele van kitűnő fejtegetésekkel, összefoglalásokkal, észrevételekkel. Sok becses megállapítás van benne egy inductiv poétika számára, és vannak irodalomtörténeti új megvilágítások is, Petőfi közvetlen körén túlmenőleg is. Kitűnő a népdal életszerűségének fejtegetése, a dalra nézve jellemző «lélektani magány» megértése és feltüntetése, a bonyolult lírai magatartás eseteiben a rétegek finom újjal való elválasztása (463. l.), a szerelmi líra összefoglaló jellemzése (324—26. l.). És sok más. Különös érdeme a szerzőnek az irodalompsychologiai módszer biztos alkalmazása; ennek köszönheti eredményei nagy részét. A kellő tudományos terminologia rendelkezésére áll, s azt egyénileg tudja fejleszteni és formálni. Pl. mikor Petőfi lírai «átriadásai»-ról beszél. Mutatóúl egy ilyen szakasz: «Megjelenítő, szinte cselekvéssel azonos látomás, az ihletett akaratnak költői megvalósulása az *Egy gondolat*, Petőfi lírai átriadásainak ez egyik legnagyobbszerűbbike. Az ellenszenvesből, az elviselhetetlenből egyszerre az akarat a pozitiv érdekeltség indulatvégletébe csap át, s lankadatlanul heves rohanással éli végig a holtig való cselekvés lázát. A költemény tulajdonképeni anyaga ez a cselekvő láz, mely többnyire ellentéteivel: a kedves, méla, bágyadt merengéssel *(Ha az Isten)*, a megalázó kényszerítettséggel *(Levél Arany Jánoshoz)*, a lassú tespedéssel *(Tűz)*, a penészes halállal *(Csalogányok és pacsirták)* szembeállítva, vagy abból felriadva szokott jelentkezni költeményeiben» stb. stb.

Ez a velős münyelv az átlag-olvasóra nézve a könyv öt-hatszáz sürü nyomású lapján nem egyszer fárasztó lehet, de sokszor épen az ő kedvéért részletez, illusztrál a szerző bővebben. Azonban vannak a könyvben egyetemesen ható, igen megkapó részletek is nagy számmal.

Szeretnénk szóba állani a szerzőnek egyik-másik tételével, a hol nem egészen értünk vele egyet. A *Rózsabokor a domboldalon* aligha visszaesés a már elhagyott, naivabb dalformába (283. l.); személyes friss élményből fakadt, egy gellérthegyi séta alkalmával, ennek emlékeit őrzi az első és második versszak kezdő sora (a domboldal, a Duna stb.). A *Szörnyü időt* szépen méltatja a szerző; de tán egy fokkal még sötétebbnek lehetne felfogni. Nemcsak szomorú költemény az, hanem szinte a kétségbeesés akkordja. Mintha szerzőnk egy kissé közelebb hozta volna a kelleténél Vörösmarty utolsó verséhez, a *Fogytán van*hoz (473. l.). Az önszemlélet attitude-je Daykától fogva nem szokatlan a magyar lírában, v. ö. 280. A *K... Vilmos barátomhoz* nem magyar formának, hanem trochaeusnak volt írva (65. és 82. l.). Még több volna a hozzáfüzni valónk, a szerző fejtegetéseit illusztráló, kiegészítő, megerősítő adalék. Pl. a hol Vörösmarty részére az óda és elégia közé egy közbülső lírai műfajt kívánna iktatni (224. l.), valami ódai erélyü elégiát — idézhetnők Gyulai kifejezését Vörösmarty «elegikus

páthoszá»-ról. — A 367. lappal kapcsolatban mi is szeretnők elmondani nézetünket az érzelmi kompozicióról, a logikaival szemben. Megemlíthetnők, hogy Petőfi merengő hangulatai talán nem mindig a fáradtság lírai jelenségei, olykor csak az erély időleges leszerelt ségének a lélekállapotát jelzik. De ilyen eszmecserékre nincs terünk. A könyvvel hosszú időn át foglalkoznia kell minden Petőfi-kommentárnak és kritikának. Ezúttal csupán néhány apróságot jegyzek meg. Épen mert Horváth kitünően ír és példájával hatni fog, szóvá teszem, hogy miért írja: pe*ll*engérre (206. l., pe*l*engérre h.), h*ú*mora (mindig), elmélyedj*é*k (165., ez tán provincialismus), s*ű*jtolásait 32. l., st*y*lizált (a latinban is *i*-vel van a szó); hányt-vetett életpálya (36., 116. l., inkább: hányatott; hányt-vetett = dib-dáb), elárulják költői értéküket (53.), eleven életet árul el (54.). De ezeken kívül alig tudnék valamit felhozni. Horváth igen gondos és jó magyar nyelvérzékü, nagy müveltségü stiliszta. Münyelvében is ment tud lenni mindenféle modernkedéstől, nem csinál egy sereg *-ás -és* végü elvont szót, még a különben türhető meglátást sem használja. Becsületes magyar nyelven ír, de ritka finomsággal és egyénileg. Mostani könyvének előreláthatólag korszakos jelentősége lesz a Petőfi-irodalomban.

NÉGYESY LÁSZLÓ.

A százéves Petőfi. Jellemrajz. Irta *Szigetvári Iván.* Budapest, Székási Sacelláry Pál kiadása. 1922. N. 8-r. 272 l.

E könyv nem méltó a nagy Petőfi-ünnephez. Szigetvári jellemrajznak mondja művét, de az olvasó inkább a szerző jellemrajzának fogja tartani. Tele van fő-, közép- és alfejezetekkel, részletes és általános jellemzéssel, a mü közepén egy életrajzzal, tömérdek kisebb-nagyobb fiókkal és skatulyával, melyekben Szigetvári részben ósdi holmit, részben hamis árút kinál olvasójának. A sok felosztásban és rendszerezésben aztán elvész maga a rendszer, s az egész könyv oly labyrinth lesz, melyben a bolyongásban ugyancsak jártas Petőfi maga is eltévedne. A könyv abból a tévedésből született, hogy az anyaggyüjtő írónak képzelte magát. Szigetvári helyesebben tette volna, ha könyvéből mindazt, a mit már mások elmondtak, elhagyja s csak azt veszi fel, a mit régi, hozzáférhetlen folyóiratokból maga ásott ki. Koronként megdöbbentő eszthétizálását természetesen szintén ki kellett volna hagynia s ez esetben *Adalékok Petőfi jellemzéséhez* címmel igen derék kis füzetet bocsáthatott volna közre e hatalmas, de egészen értéktelen kötet helyett, melyben bosszantóan iskolás vagy hihetetlenül naiv fordulatokkal füz egymáshoz fölösleges, aprólékosan üres vagy épen megtévesztő és veszedelmes fejtegetéseket. Sőt ízléstelenségében még azt sem állja meg, hogy nevetséges módon ne bírálja, vagy laposan ne gúnyolja Petőfit.

De hadd beszéljen helyettem a szerző.

«Az *Ereszkedik le a felhő* tartalma ez: bús őszi este, szakad az eső, hull a fa levele, a fülemile búsan énekel. Tehát a bús természet leírása arra szolgál,» — fedezi fel örömmel Szigetvári — «hogy a költő nagy bújának kifejezője legyen. Ez az érzelem és természet párossága. Ugyanezt találjuk a *Száll a felhő*ben is. A felhő és a nap nyugatra száll, a merre az én rózsám van. (A szerzőé, vagy a költőé?) Mondd meg neki felhő, hogy az én